

TOSHKENT DAVLAT
SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

TURKOLOGIYA TURKOLOGY

XALQARO ILMIY JURNAL

ISSN 2181-2101

2025

2

ISSN 2181 – 2100

TURKOLOGIYA TURKOLOGY

**TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI
ILMIY JURNALI**

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ТАШКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ**

**SCIENTIFIC JOURNAL OF THE TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF ORIENTAL STUDIES**

2

2025

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi ro'yxatidan o'tgan
(№ 1129, 11.11.2020-y.) ISSN 2181 – 2101

Bosh muharrir – Rixsiyeva Gulchehra Shovkatovna
filologiya fanlari nomzodi, professor

TAHRIR HAY'ATI

Q. Omonov	<i>filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)</i>
P. Kenjayeva	<i>filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul kotib)</i>
B. To'xliyev	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
Q. Sodiqov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
Sh. Usmonova	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
H. Dadaboyev	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
N. Rahmonov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
B. Karimov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
X. Islamjanova	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
X. Hamidov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
A. Alimbekov	<i>filologiya fanlari nomzodi, professor</i>
Dj. Shabanov	<i>filologiya fanlari nomzodi, dotsent</i>
Sh. Sodiqova	<i>filologiya fanlari nomzodi, dotsent</i>
M. Kayumova	<i>filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent</i>
N. Abdullayev	<i>siyosiy fanlar doktori, professor</i>
M. Is'hoqov	<i>tarix fanlari doktori, professor</i>
D. Sayfullayev	<i>tarix fanlari doktori, professor</i>
X. Fayziyev	<i>tarix fanlari nomzodi, dotsent</i>
Z. Alimov	<i>tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)</i>
N. Xolmatov	<i>iqtisod fanlari nomzodi, dotsent</i>
Z. Qodirova	<i>iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent</i>
M. Vohidova	<i>iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)</i>
R. Bahodirov	<i>falsafa fanlari doktori, professor</i>
A. Shonazarova	<i>AQSHning Kolumbiya universiteti professori</i>
O. Mert	<i>Turkiyaning Anqara universiteti professori</i>
H. Baydemir	<i>Turkiyaning Otaturk universiteti professori</i>
V. S. Yelok	<i>Turkiyaning Anqara Hoji Bayram Vali universiteti dotsenti</i>
N. Telitsin	<i>SPbDU Turkologiya kafedrasi mudiri, professor</i>

Nashrga tayyorlovchilar:

J. Ismoilov, G. Hushnazarova, H. Sulaymonova

Jurnal doktorlik dissertatsiyalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi
lozim bo'lgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga O'zbekiston Respublikasi Oliy
Attestatsiya Komissiyasi tomonidan kiritilgan.

e-mail: nashriyot@tsuos.uz
web-site: www.tsuos.uz

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ADABIYOTSHUNOSLIK// ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ // LITERATURE STUDIES

<i>Kencayeva P., Doğan L.</i> Orhan Kemal'in hikâyelerinde dönem manzaralarının sanatsal yorumu	4
<i>Qasim Y.</i> Erkin Vahidov və çağdaş Azərbaycan poeziyasında Vətən sevgisinin tərənnümü	14
<i>Muxiddinova D.</i> Zamonaviy türk və arab adabiyotida “Eng qisqa hikoya” janri.....	22
<i>Kayumova M.</i> Haldun Tanerning badiiy tildan foydalanish mahorati	29
<i>Karimova Sh.</i> Psixologizm va qahramon ruhiyati tahlili	38
<i>Saydaliyeva N., Tursunaliyeva D.</i> Turkiy xalqlar ertaklarining falsafiy-estetik jihatları	47
<i>Xolboboyeva N.</i> Gʻazal, taxmis va qasidalar jamlangan nodir qoʻlyozma.....	57
<i>Xamdamov E.</i> Ziyo Goʻkalp sheʼrlarida vatan – afsonaviy makon, uning bunyod etilishi sifatida.....	64
<i>Komilova Z.</i> Turk va oʻzbek dramaturgiyasida ozodlik masalasi: Turgut Oʻzakman va Hamza dramalari misolida.....	75

TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK // ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ // LINGUISTICS AND STUDY OF TRANSLATION

<i>Emin O.</i> Kuzey Makedonya'da Türk kültürünün sürdürülmesinde akademik bir köprü: üsküp Türk dili ve edebiyatı bölümü.....	84
<i>Aminova L.</i> Yaşar Kemal'in eserlerinde gerçek olayların tasviri	95
<i>Shabanov J.</i> Ortak Türk alfabesi hakkında bazı mülahazeler.....	104
<i>Toʻlaganova Sh.</i> Qadimgi turkiy bitiglarda urushga oid kontseptual metaforalar ..	113
<i>Allamberganova M.</i> “Koʻk türk” etnonimining etimologiyasiga doir	121
<i>Altinboyev N.</i> “Oila” konseptining türk tilidagi qadriyat va metaforalarda ifodalanishi.....	135
<i>Shamsimatova M.</i> Qutbning “Xusrav va Shirin” dostonida qoʻllanilgan maqollarning semantik-uslubiy oʻziga xosliklari	150
<i>Amirova N.</i> Görsel algı fiillerinin Türkçe ve İngilizce’de kültürel ve dilbilimsel karşılaştırması	157

TARIXSHUNOSLIK // ИСТОРИОГРАФИЯ // HISTORIOGRAPHY

<i>Toʻrayev L.</i> “Rabi’ ul-abror” asarining turkiyada oʻrganilishi.....	166
<i>Ergashev J.</i> Turkiy qabilalarning Buxoro uchun kurashi: tarixiy tahlil.....	173

2. Белинский В.Г. Танланган асарлар. - Т.: Уздавнашр, 1955.
3. Kabaklı A. Türk edebiyatı. –İstanbul, İnkılap kitap evi, 1978.
4. Камю Альбер. Исён ва санъат. – “Жаҳон адабиёти // - 1997 йил. 1- сон.
5. Kemal Yaşar. İnce Memed 1. - İstanbul, Toros yayınları, 1994.
6. Kemal Yaşar. Yılanı öldürseler. - İstanbul, Toros yayınları, 1987.
7. Moran B. Türk romanına eleştirel bir bakış. - İstanbul: İletişim yayınları, 1994.
8. Naci F. Yaşar Kemal'in romancılığı. – İstanbul, Adam yayınları, 1990.
9. Султон И. Адабиёт назарияси. Университетлар ва педагогика институтлари филология факультетлари талабалари учун дарслик. -Т.: Ўқитувчи, 1980.

ORTAK TÜRK ALFABESİ HAKKINDA BAZI MÜLAHAZELER

Jumali SHABANOV

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent, TDSHU

Özet: Makalede, ortak Türk alfabesinin oluşturulması fikri, bu fikrin tarihî gelişimi ve bu alanda yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermektedir. Birinci Umumiyyet Türkoloji Kurultayı'ndan günümüze kadar ortak Türk alfabesi ve dil birliğini sağlama yönünde gerçekleştirilen bilimsel ve pratik çalışmalar analiz edilmiştir. Ayrıca Latin alfabesine geçiş ve Türk dilleri arasındaki iş birliği konuları da ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Bu süreçte Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dil Kurumu ve Türk Akademisi gibi kuruluşların çabalarına da değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ortak Türk dili, umumTürkî dil, Latin alfabesi, dil birliği, Türkoloji, uluslararası iş birliği, Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dil Kurumu, Türk Akademisi.

Abstract. The article provides information about the idea of creating a common Turkic alphabet, its historical development, and the efforts made in this field. It analyzes the scientific and practical work carried out from the First All-Union Turkology Congress to the present day in order to establish a common Turkic alphabet and linguistic unity. Additionally, issues such as the transition to the Latin alphabet and cooperation among Turkic languages are examined in detail. The efforts of organizations such as the Organization of Turkic States, the Turkish Language Association, and the Turkic Academy are also highlighted in this process.

Keywords: Common Turkic language, general Turkic language, Latin alphabet, language unity, Turkology, international cooperation, Organization of Turkic States, Turkish Language Association, Turkic Academy.

Dinimiz bir, ülkümüz bir, bir lisan.

Üç yüz milyon bu dâvâda tek insan.
Kalksın artık ufkumuzdan kötü zân.
Nöbet vursun uyanışa mehterân!
Gelin dostlar, bayram yapalım bayram!
Selâmün aleyküm - Aleyküm selâm.¹

Bugünkü zamanda birleşmeye çalışan Türk halkları ve onların devletleri için "Ortak Türk Alfabesi" meselesi oldukça önemlidir. Bu sebeple, günümüzde Orta Türk Alfabesi oluşturma meselesine farklı Türk milletlerinin temsilcileri tarafından ilgi gösterilmektedir. Elbette, bu mesele tek bir kişinin gücüyle çözülemez. Tarihte de bu meseleyi çözmek için bazı girişimler olmuştur. 1926 yılının 26 Şubat'ından 6 Mart'ına kadar (10 gün) Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakü şehrinde "Birinci Umumiyet Türkoloji Kurultayı" düzenlenmiştir.² Kurultayı, Sovyet hükümeti ve yerel bilim çevreleri iş birliğiyle organize etmiştir. Kurultayda Türk dilleri konusunda uzmanlar ve bilim insanları, 130'dan fazla delegasyon ve gözlemci katılmıştır. Katılımcılar arasında SSCB dışından Türkiye, İran ve diğer ülkelerden de temsilciler iştirak etmişti. Kurultayın çalışma dili Rusça ve Türkçeydi. Kurultayda aşağıdaki meseleler ele alınmıştır:

1. Latin alfabesine geçiş: Çünkü Arap yazısı karmaşık olup, öğrenilmesi büyük zorluklar yaratıyordu. Bu nedenle, okuryazarlığın artması ve bu yazı sisteminin öğrenilmesinin zorluğu sebebiyle Latin alfabesinin kullanılmasının gerekliliği vurgulandı. Sonuç olarak, Latin alfabesine geçiş kararı alındı ve bu süreç, daha sonra "Yeni Alfabe" hareketi olarak gelişti.

2. Türk Dillerinin Karşılıklı Bağlantısı ve Birleştirilmesi: Kurultayda ikinci konu olarak, Türk dillerinin birbirine olan yakınlıkları ve birleştirilmesi meselesi ele alındı. Bu nedenle, Türk dillerini birleştirme ve yazı sistemlerini aynı formata getirme konusu tartışmalara yol açtı ve sonuçta bu konu olumlu bir şekilde sonuçlandı. Ayrıca, ortak bir Türk edebiyatı dili yaratma fikirleri de değerlendirildi.

3. Dil Politikası ve Kültür: Kurultayda ele alınan diğer bir konu ise dil politikası ve kültüre yönelikti. Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk halklarının dillerinin geliştirilmesi ve kültürlerini koruma meseleleri tartışıldı. Türk halklarının dilsel mirası ve bu mirası incelemenin önemi vurgulandı.

4. Fonoloji ve Dilbilgisi Sorunları: Kurultayın son konusunu fonoloji ve dilbilgisi meseleleri oluşturdu. Türk dillerindeki fonetik ve dilbilgisel özellikler, bunların ortak ve farklı yönleri hakkında bilimsel sunumlar yapıldı.

¹ Shabanov Dj. Turk tilida mustaqil o'qish uchun matnlar to'plami Toshkent "Mumtoz so'z" 172-bet

² https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Birinci_Turkoloji_Kongresi

Kurultaya, dünya çapında tanınan ünlü Türkologlar: Seyid Huseyn, Samad Aghamalioghlu (Azerbaycan), Ahmet Caferoğlu (Türkiye), Nikolay Marr (Rusya), Veli Mukhtarov (Tataristan) çok aktif bir şekilde katıldılar.

Bakü'de düzenlenen bu kurultay, çok çok önemliydi. Kurultaydan sonra sırayla Türkiye 1 Kasım 1928'de, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan 1929'da, Tataristan 1928'de, daha sonra ise Kırgızistan, Kazakistan ve Başkurtistan'da Latin alfabesine geçtiler. Bu ülkeler arasında bilimsel işbirliği için bir platform oluşturuldu. Kurultay, Türkoloji biliminin gelişmesine büyük katkı sağladı ve Türk dillerini incelemenin yeni bir aşamasını başlattı. Maalesef, bu gelişim ve reformlar uzun sürmedi, Sovyet rejiminin baskısı altında, bu ülkelerin neredeyse tamamı 1940'tan sonra Kiril alfabesine geçmek zorunda kaldı.

1991 yılına gelindiğinde, Sovyet devletinin parçalanmasının ardından bağımsızlık kazanan Türkîdilli devletlerde, Latin alfabesine geçiş ve ortak Türk alfabesi oluşturma yeniden gündeme geldi. 1991 yılında, Türkolog profesör Ahmed Bican Ercilasun'un liderliğinde "Ortak Türk Dilleri Sözlüğü" oluşturuldu. Bu sözlük, 1991 yılında Türkiye Kültür Bakanlığı tarafından yayımlandı ve Ercilasun başkanlığında, Türkiye Türkçesindeki en çok kullanılan 7.000 kelimenin, sekiz farklı Türk dilinde (Türkçe, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Tatarca ve Başkurtça) ve Rusça karşılıkları yer aldı. Bu sözlük, Türk halkları arasındaki dil ilişkilerini pekiştirmeye hizmet etmektedir.¹

1992 yılının Ekim ayında, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te "Ortak Türk Dili Konferansı" düzenlendi. Konferans, yazar Evril Turon (Mamadali Mahmudov) önderliğinde, akademisyen Alibek Rustamov ve profesör Kazakboy Mahmudov'un aktifliğiyle organize edildi. Konferansa, Türkîdilli devletlerin neredeyse tamamından davetliler katıldı. Konferansta, profesörler B. Karimov ve Ş. Mutalov'un "Orta Türk Dili" konusundaki makalesi büyük yankılar uyandırdı.²

B.R. Karimov ve Ş.Ş. Mutalov tarafından geliştirilen bilgisayar algoritması temelinde, kelimelerin Ortaturk dilinde kullanılış sırası, o kelimeleri kullanan Türk halklarının ve insanların sayısına göre belirlenmektedir; bu, o kelimelerin kökeni Türkçe olmasa bile geçerlidir.

İkinci yaklaşım ise **purizmdir**, yani Türk dilinin saflığını koruma. Bu yaklaşımı savunanlar, öncelikle Ortaturk diline yabancı (Türkçe olmayan) dillerden giren kelimelerin kullanılmaması gerektiğini önerirler.

Üçüncü grup bilim insanları ise, Türk dillerinden birini temel alıp, diğer Türk dillerindeki gerekli kelimelerle bunu tamamlamak taraftarıdır.

Bu konu, Dünya Türk Halkları Meclisi'nde de birkaç kez gündeme gelmiştir. Elbette, bu girişimler sonuçsuz kalmamıştır. Özbekistan ve Türkiye bilim insanlarının yanı sıra, bu konu Kazakistan ve Tataristan'daki girişimci kişiler

¹ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1991

² Karimov B.R , Mutalov Sh.Sh. O'rtaturk tili. Toshkent: Fan 1992

tarafından da çeşitli düzeylerde ele alınmıştır. Örneğin, Kazakistan'da (Şimkent'te) bu konuyla ilgilenen matematiksel-linguist akademisyen Qaldıbek Bektaevich Bektaev (1920-1996) uzun yıllar bu konuda çalışmalar yapmıştır. Mecliste gündeme getirilen son çalışmanın sonucu olarak, bugün Kazakistan'da (Almatı'da) basılan "Öztürk Dili" kitabını örnek verebiliriz. Kitabın basımı, Kazakistanlı kişiler tarafından finansal açıdan, iç yapısının şekillendirilmesi ise Tataristanlı kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Kitabın iç yapısının temel alınan broşür-kitapçığı, B.R. Karimov ve Ş.Ş. Mutalov tarafından yayınlanmıştır. Çünkü bu kitabı finanse eden (Kazakistan) ve şekillendiren (Tataristan) kişilerle, B.R. Karimov'un 2007-2008 yıllarında bu kitapla ilgili olarak birlikte çalıştığını biliyoruz. B.R. Karimov, Ş.Ş. Mutalov ve K.B.Bektaevlar hepsinin uzmanlığı matematika olduğu için onların projeleri çok tartışmalara neden olmuştur.

Bağımsızlık kazanan Türk dilli devletler, peş peşe Latin harfli alfabelere geçmeye başladılar. Bu adımlar, Ortaturk alfabesi yolunda atılan ilk adımlar olmuştur. Örneğin, Azerbaycan Cumhuriyeti 25 Aralık 1992'de, Özbekistan Cumhuriyeti 2 Eylül 1993'te, Türkmenistan Cumhuriyeti Ocak 1993'te, Kazakistan Cumhuriyeti ise 27 Ekim 2017'de Latin alfabesine geçiş yaptı. Tataristan Cumhuriyeti de 1999 yılında Latin alfabesine geçiş yaptı. Ne yazık ki, Kırgızistan ve Başkurtistan Cumhuriyetleri hala Kiril alfabesini kullanmaktadır. Tataristan Cumhuriyeti'nin kararını ise 2007 yılında Rusya Federasyonu tarafından iptal edilmiştir.

1993 yılında, Türkiye'nin İstanbul şehrinde bir Türkoloji Kongresi düzenlendi. Bu toplantıda da ana konu Ortaturk alfabe oldu. Türk devletlerinin temsilcilerinin katılımıyla, ortak alfabenin durumu tartışıldı. Ayrıca, bu toplantıda Türk halkları arasında yazı birliğini sağlama gerekliliği vurgulandı.

1997 yılında, Türkiye'nin İstanbul şehrinde "Ortak Türk Alfabesi" Konferansı düzenlendi. Bu konferansta, ilk kez ortak alfabe olarak 34 harfli Latin alfabesini temel alan bir alfabe önerildi. Bu alfabe, Türk dillerinin genel seslerini ifade edecek harflerle oluşturuldu.

2022 yılının 31 Mart'ında Türkiye'nin Bursa şehrinde Türk devletlerinin bir sonraki toplantısı gerçekleştirildi. Bu toplantıda, Bursa şehri Türk Dünyası'nın kültürel başkenti olarak ilan edildi. İlk resmi adım olarak, Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu'nun kurulması kararlaştırıldı. Bu komisyon ilk toplantısını Astana'da, ikinci ve üçüncü toplantılarını ise Bakü'de gerçekleştirdi.

2023 yılının Ekim ayında, Kazakistan Cumhuriyeti'nin Almatı şehrinde "Ortak Türk Alfabesinin Birleştirici Rolü" konulu uluslararası bir konferans düzenlendi.¹ Konferansta, dünyanın ünlü Türkolog bilim insanlarıyla birlikte Türk Dil Kurumu, Türk Akademisi ve diğer kuruluşlar da yer aldı. Katılımcılar, ortak alfabeyi kültürel birliği sağlamak için önemli bir araç olarak kabul ettiler.

¹ Gazeta.uz. (2023, 22-sentabr). Turkiyada Turk dunyosida ortak alfabe masalasi muhokama qilindi. Gazeta.uz. URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2023/09/22/alifbo/>

9-11 Eylül 2024 yılında Türk Akademisi ve Türk Dil Kurumu (TDK) iş birliğinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonunun 3. toplantısı yapıldı. Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) kurduğu komisyon, 34 harften oluşan Ortak Türk Alfabesi önerisi üzerinde uzlaştı. İşte önerilen alfabe:

Aa (Aa)	Бб (Бб)	Сс (Джс)	Çç (Чч)
Дд (Дд)	Ее (Ее)	Əə (Ää) (Əə)	Фф (Фф)
Гг (Гг)	Çğ (Fғ)	Хх (Һһ)	Хх (Хх)
Ии (Ыы)	İи (Ии)	Жж (Жж)	Кк (Кк)
Ққ (Ққ, Ғғ)	Лл (Лл)	Мм (Мм)	Нн (Нн)
Ññ (Ңң)	Оо (Оо)	Öö (Өө)	Пп (Пп)
Рр (Рр)	Сс (Сс)	Şş (Шш)	Тт (Тт)
Уу (Уу)	Ūū (Ўў)	Üü (Үү)	Вв (Вв)
Йй (Ўй)	Зз (Зз)		

Alfabe konusunda komisyonun Nahçıvan Anlaşması ve Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nda belirtilen ve Türk halkları arasında iletişimi kolaylaştırma, alfabe ve terminolojide birlik sağlamayı amaçlayan hedefler doğrultusunda oluşturulan Ortak Türk Alfabesi için özenle çalıştığı belirtildi.

Komisyonun ortak alfabe girişimiyle ilgili çeşitli hususlar üzerinde kapsamlı tartışmalar yürüttüğü belirtilen bildiride, 1991'de bilim insanları tarafından önerilen, Türk dillerinin fonetik çeşitliğini barındıran, öğrenme ve kullanım kolaylığı sağlayan 34 harfli Latin tabanlı Ortak Türk Alfabesi projesinin gözden geçirildiği hatırlatıldı.

Çağdaş dilbilimsel araştırmalara dayalı yaklaşımla hem 34 harfli Ortak Türk Alfabesi projesinin güçlü yönlerine hem de iyileştirilmesi gereken alanlara odaklanıldığı aktarılan bildiride, Türk dillerinin kendine özgü dilsel özellikleri dikkatle ele alındı ve kapsayıcılığının önemini vurgulayarak farklı fonetik özelliklerin tek bir alfabe çerçevesinde temsil edilmesine özen gösterildi. Her farklı fonemin tek bir harfe karşılık gelmesi gerektiği ilkesinden hareketle, anlaşılabilirliği en üst düzeye çıkaran ve tüm konuşmacılar için daha kolay öğrenmeyi ve kullanmayı sağlayan bir alfabe oluşturulması amaçlandı" ifadeleri yer aldı.

Bildiride, komisyonun, temel Latin alfabesinde bulunmayan sesleri doğru bir şekilde temsil etmek için özel karakterlerin dahil edilmesinin gerekliliğini kabul ederek bu işaretlere yönelik standart bir yaklaşım üzerinde mutabakata vardığı kaydedildi.

Bildirinin temel amacının komisyon tarafından varılan anlaşmayı resmileştirmek ve Latin temelli Ortak Türk Alfabesi'nin kabulünü teyit etmek olduğu ifade edildi. İlgili tüm paydaşlara, kabul edilen Ortak Türk Alfabesi'ni

destekleme çağrısı yapılan bildiride, ortak alfabenin Türk Devletleri Teşkilatının her üye ülkesi ve gözlemcisinin ilgili kurumlarına dağıtılacağı belirtildi.

TDK Başkanı Prof. Dr. Osman Mert, alfabe hakkında aşağıdakileri belirtti "Ortak Türk Alfabesi, 1926' dan beri hafızalarda olan bir projeydi" Ortak Türk Alfabesi'nin oluşturulurken, bütün lehçelerin farklılıklarını göz önünde bulundurulduğunun altını çizdi ve Alfabe Komisyonu hakkında bilgi verdi:

"Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu, Türk Devletleri Teşkilatı tarafından kurulan ve bu konuda görevlendirilen resmi bir komisyondur. Komisyon kurulduğu günden bu yana belirlemiş olduğu ilkeler doğrultusunda çalıştı."

Geçen yılın (2024) Kasım ayında, Türkiye'nin Alanya şehrindeki Alaaddin Keykubat Üniversitesi'nde "Türk Dil Kurumu ve Türk Dünyasında Ortak Alfabe" konulu bir konferans düzenlendi.¹ Konferansta, TDK Başkanı Prof. Dr. Osman Mert, "Yazıdaki birliksiz işbirliği tam olamaz," şeklinde bir vurgu yaptı. Aynı yılın 24 Aralık tarihinde, Türkiye'nin Bandırma şehrindeki Onyedinci Eylül Üniversitesi'nde "Türk Dünyası Ortak Alfabe" konulu bir diğer konferans yapıldı. Bu toplantıda çok sayıda fikir ve görüş dile getirildi. Türk bilim insanı Prof. Dr. Orhan Söylemez ise, "Fonetik uyum - yazı birliğinin temelidir," diyerek yazı birliğinin fonetik uyum ile sağlanması gerektiğini belirtti.

2025 yılının Şubat ayında, Türkiye'nin Antalya şehrindeki Akdeniz Üniversitesi'nde "Türk Dünyasında Dil Birliği: Ortak Türk Alfabesi" konulu bir konferans düzenlendi. Konferansta çeşitli görüşler paylaşıldı. Konferansa katılan TDK Başkanı Prof. Dr. Osman Mert, yazı birliğinin ekonomik, kültürel ve bilimsel ilişkiler için gerekli olduğunu ifade etti.

25 Şubat 2025 te, Türkiye'nin Çorum şehrindeki Hitit Üniversitesi'nde yapılan bilimsel bir toplantıda ise, TDK Başkanı Prof. Dr. Osman Mert "Türk Dünyasında Ortak Alfabe" konusuna dair bir sunum gerçekleştirdi. Sunumunda, Ortak Alfabenin önemi, yürütülen çalışmalar, ilerlemeler ve karşılaşılan sorunlar hakkında bilgiler verdi. Şu anda TDK devletlerinde Ortaktürk alfabesinin en kısa zamanda uygulanması için gereken işler yapılmaktadır. Bu iş biraz zor olacak ama sonunda bir karara varılacak ve kabul edilecektir.

Özbekistan'da bu konuda neler yapılmaktadır, bir az ondan bahs edeceğim. Bildiğiniz gibi TDK 3 ekim 2009 yılında kuruldu ama Özbekistan 10 sene sonra 2019 yılında bu kuruma üye oldu.

Yukarıda belirttiğim gibi Özbekistan Ali Kengeş kararına göre 2 Eylül 1993'te² kabul edilen yeni alfabede 31 harf ve bir tutuk işareti vardı. İşte bu alfabede Türkiye türkçesindeki Çç, Ğğ, Ö ö, Ş ş harfleri ve türkçede olmayan Ñ ñ (ng) de vardı.

¹ TRT Avaz. (2024). Alanyada "Türk Dil Kurumu ve Türk dünyosida ortak alfabe" konferensiyasi. URL: <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/alanyada-turk-dil-kurumu-ve-turk-dunyasinda-ortak-alfabe-konulu-konferans-duz/673e2969884f7ff8900133>

² O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi. (1993). "Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida"gi qonun. 1993-yil 2-sentabr, 905-XII-son.

Lotincha			Kirilcha	Lotincha			Kirilcha
Harflar			Harflar	Harflar			Harflar
Bosma	Yozma	Talaffuz		Bosma	Yozma	Talaffuz	
Aa	<i>Aa</i>	A	Aa	Rr	<i>Rr</i>	re	Rr
Bb	<i>Bd</i>	Be	Bb	Ss	<i>Ss</i>	es	Cc
Cc	<i>Cc</i>	Ce	Sts	Tt	<i>Tt</i>	te	Tt
Dd	<i>Dd</i>	De	Dd	Uu	<i>Uu</i>	u	Uu
Ee	<i>Ee</i>	E	Ee	Vv	<i>Vv</i>	ve	Vv
Ff	<i>Ff</i>	Ef	Ff	Xx	<i>Xx</i>	xa	Xx
Gg	<i>Gg</i>	Ge	Gg	Yy	<i>Yy</i>	ye	Ye
Hh	<i>Hh</i>	He	Hh	Zz	<i>Zz</i>	ze	Zz
Ii	<i>Ii</i>	İ	Ii	Çç	<i>Çç</i>	çe	Chch
Jj	<i>Jj</i>	je (Jōra)	Jj (Jo‘ra)	Ğğ	<i>Ğğ</i>	ğa	G‘g‘
Kk	<i>Kk</i>	Ka	Kk	Ĵĵ	<i>Ĵĵ</i>	ĵe (fjdod)	Jj (ajdod)
Ll	<i>Ll</i>	El	Ll	Ńń	<i>Ńń</i>	ńe	Ng ng
Mm	<i>Mm</i>	Em	Mm	Õõ	<i>Õõ</i>	õ (ōrdak)	O‘o‘ (o‘rdak)
Nn	<i>Nn</i>	En	Nn	Şş	<i>Şş</i>	şe	Shsh
Oo	<i>Oo</i>	o (ota)	Oo (ota)				
Rr	<i>Rr</i>	Re	Pp				
Qq	<i>Qq</i>	Qa	Qq	(') — tutuq belgisi (apastrof)			

Bu alfabe yururluĝe girmeden 6 mayıs 1995 senesinde alfabede yine deĝişiklik yapılması önerildi. Önerilen bu alfabede 26 harf deĝişmedi aşıĝıdaki harfler

Ç ç $\longrightarrow$ Ch ch
Ğ ğ $\longrightarrow$ G‘g‘

Ñ ñ ~~Ng ng~~
Ş ş ~~Sh sh~~ bu şekile getirildi.

Lotincha			Kirilcha	Lotincha			Kirilcha
Harflar			Harflar	Harflar			Harflar
Bosma	Yozma	Talaffuz		Bosma	Yozma	Talaffuz	
Aa	Aa	A	Aa	Rr	Rr	re	Rr
Bb	Bd	Be	Bb	Ss	Ss	es	Cc
Dd	Dd	De	Dd	Tt	Tt	te	Tt
Ee	Ee	E	Ee	Uu	Uu	u	Uu
Ff	Ff	Ef	Ff	Vv	Vv	ve	Vv
Gg	Gg	Ge	Gg	Xx	Xx	xa	Xx
Hh	Hh	He	Hh	Yy	Yy	ye	Ye
Ii	Ii	İ	Ii	Zz	Zz	ze	Zz
Jj	Jj	Je (Jōra)	Jj (Jo‘ra)	Ch ch	Ch ch	che	Chch
Kk	Kk	Ka	Kk	G`g`	G`g`	g`a	G`g`
Ll	Ll	El	Ll	Ng ng	Ng ng	ng	Ng ng
Mm	Mm	Em	Mm	O`o`	O`o`	o`(o`rdak)	O`o` (o`rdak)
Nn	Nn	En	Nn	Sh sh	Sh sh	she	Shsh
Oo	Oo	o (ota)	Oo (ota)				
Pp	Pp	Pe	Pp				
Qq	Qq	Qa	Qq	(`) — tutuq belgisi (apostrof)			

İki bin yılına kadar yeni alfabeye geçilmesi gerekirken, geçilmedi ve süre 2010 kadar ertelendi. 2018-2021 yıllarında alfabeyi yinede mukemmel hale getirilmesi öngörüldü.

2021 yılında yüzde yüz değiştirilmesi gerekirdi. Ama 22 eylül 2023 te Taşkent Devlet Özbek dili ve edebiyatı üniversitesi tarafından yeni alfabe gündeme getirildi.¹

Burada aşağıdaki değişiklikler yapılması gerekirdi.

G‘g‘ → Ğğ
Sh sh → Şş
Ch ch → Çç
O‘o‘ → Öö

Bu kararlar hala uygulanamadı. İşte bu arada Ortaktürk alfabesi gündeme geldi. Balki de şimdi yeni alfabeğe geçme kararı alınır.

Özbekistanda durum böyle.

Ben burda şunu söylemek istiyorum. Türkçe konuşan diller, şive, ağızlar içinde sadece özbek türkçesinde ünlüler uyuma kaidesi (singarmoniye) yok sayılır. Bu durumda dilde olan seslerin yazıda harfle olmaması öğrencilere zor geliyor. Belki ortak alfabeğe geçerken, özbek türkçesine singarmoniye kanunu (ünlüler uyumu) hesaba alınır ve bu zorluklar giderilir. Tabii ki taklif halindeki ortak alfabeği TDK devletleri var halinde kabul etmeye mecbür değildirler. Her devlet kendine gerek olanı alır. Bu ülkelerin başta Türkiye olmak üzere alfabeleri değişir. İşte o zaman bu devletler bir birlerini daha iyi anlamaya başlarlar. Büyük insan İsmail Gaspirali dediği gibi “Dilde, fikirde, işte birlik” TDKnın baş sloganıdır. Zamanı gelir çevirmenlere de ihtiyaç kalmaz. Ortak alfabe ortak dilin yaratılmasına zemin olacak mı? İşte bunu zaman gösterecek.

Kaynaklar

1. Shabanov Dj. Turk tilida mustaqil o‘qish uchun matnlar to‘plami Toshkent “Mumtoz so‘z” 172-bet
2. Vikipediya maqolasi: Birinci Türkoloji Kongresi (https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Birinci_T%C3%BCrkoloji_Kongresi)
3. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1991
4. Karimov B.R , Mutalov Sh.Sh. O‘rtaturk tili. Toshkent: Fan 1992
5. Gazeta.uz. (2023, 22-sentabr). Turkiyada Turk dunyosida ortaql alfabe masalasi muhokama qilindi. Gazeta.uz. URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2023/09/22/alifbo/>
6. TRT Avaz. (2024). Alanyada “Turk Dil Kurumu va Turk dunyosida ortaql alfabe” konferensiyasi. URL: <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/alanyada-turk-dil-kurumu-ve-turk-dunyasinda-ortak-alfabe-konulu-konferans-duz/673e2969884f7ff8900133>
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi. (1993). “Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida”gi qonun. 1993-yil 2-sentabr, 905-XII-son.

¹ Dil Birliğinde Büyük Adım: Türk Dünyası Ortak Alfabe Çalışmaları – TÜDPAM tudpam.org

8. Dil Birliğinde Büyük Adım: Türk Dünyası Ortak Alfabe Çalışmaları –
TÜDPAM tudpam.org

QADIMGI TURKIY BITIGLARDA URUSHGA OID KONTSEPTUAL METAFORALAR

Shahnoza TO‘LAGANOVA

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), TDSHU

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadimgi turkiy bitiglar tilida urush kontseptining lingvokognitiv tahlili amalga oshirilgan. Urush kontsepti barcha xalqlar uchun universal tushuncha bo'lsa-da, har bir xalqning tafakkuri va dunyoqarashiga ko'ra u turlicha ifodalanadi. Qadimgi turkiy yozma yodgorliklarda ushbu kontsept kontseptual metaforalar, o'xshatishlar, frazeologik va paremiologik birliklar orqali ifoda topgan. Maqolada urush kontseptosferasi doirasida kontseptual metaforalar alohida o'rin egallashi va ularning tafakkurdan lisongacha bo'lgan jarayondagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. Xususan, “ot – urush vositasi”, “bayroq – hukmronlik ramzi”, “dushman – yirtqich qush” kabi metaforalar urush kontsepti atrofida shakllangan manba va maqsad-domenlar o'rtasidagi aloqalarni ochib beradi. Mazkur kontseptual metaforalar nafaqat jangni tasvirlashga, balki madaniy, siyosiy va ma'naviy qadriyatlarini ifoda qilishga ham xizmat qiladi. Tadqiqot davomida metaforalarning umumiy lisoniy manzaradagi roli, xalqning kognitiv modeli va jang strategiyalari bilan uzviy bog'liqligi ilmiy asosda tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kontsept, kognitiv tilshunoslik, urush, freym, barqaror birliklar, stereotip birliklar, parametologik birliklar.

Özet: Bu makalede eski Türk yazıtlarında savaş kavramının lingvokognitif açıdan analizi yapılmıştır. Savaş kavramı tüm halklar için evrensel olsa da, her dilde o halkın kültürel düşüncesi ve bilişsel dünya görüşüne göre farklı şekillerde ifade edilmektedir. Eski Türk yazılı metinlerinde savaş kavramı, kavramsal metaforlar, benzetmeler, deyimler ve atasözleri aracılığıyla dile getirilmiştir. Makalede özellikle kavramsal metaforaların önemi ve anlam oluşturmadaki rolü ayrıntılı olarak ele alınmıştır. “At – savaş aracı”, “bayrak – iktidar sembolü”, “düşman – yırtıcı kuş” gibi örnekler, savaş algılarının nasıl yapılandığını ve zihinsel çerçevelerle nasıl ifade edildiğini göstermektedir. Bu metaforlar sadece savaşı betimlemekle kalmayıp, aynı zamanda siyasi egemenlik, manevi üstünlük ve toplumsal düzen gibi ideolojik anlamların da aktarılmasına hizmet etmektedir. Araştırma, kavramsal metaforaların dilsel dünya görüşünü şekillendirmedeki önemini ve eski Türk toplumunun stratejik düşüncesi ile bilişsel modellerini nasıl yansıttığını bilimsel olarak temellendirmektedir.

Anahtar kelimeler: kavram, bilişsel dilbilim, savaş, kavramsal metafor, çerçeve, stereotipik birimler, paremiolojik ifadeler

Abstract: This article presents a linguo-cognitive analysis of the concept of war in the language of ancient Turkic inscriptions. Although the concept of war is universal among